

LENGYEL ANDRÁS

Network-elemzés III.

A „SZERKESZTŐI” KAPCSOLATHÁLÓ

A hálózatkutatás egyik megoldandó alapfeladata a kapcsolathálót alkotó, összetartó szereplők számbavétele. Ez különösen a történeti dimenzióban jelenthet gondot. Vannak azonban források, amelyek viszonylag könnyen fölhasználhatók egy-egy network szereplőinek fölméréséhez. Ilyen például valamely folyóirat közleményei, szerzőinek névsora. A szerzők neve és közleményeik száma, időrendje szinte automatikusan kirajzol egy networköt. A network középpontja persze ilyenkor nem pusztán az intézmény, hanem az intézményt működtető szerkesztő, aki értelemszerűen kapcsolatot tart szerzőivel: fölkeri őket, hogy írjanak a lapba, a meg- és beküldött kéziratokat elolvassa, megítéli, s vagy a közlés mellett vagy ellene dönt. Az elutasított kéziratok látszólag nem látszanak meg a lapon (hisz nem jelennek meg), valószínűleg a közléspolitikai szerves alkotórészei ezek is – s így vagy úgy, pótlólagos munkával, tetten is érhetők. Az a tény pedig, hogy egyes szerzők sok írással s nagy súllyal szerepelnek a folyóiratban, mások ellenben ritkábban kapnak nyomdafestéket, mutatja a network-pozíciók súlyát és szerepét. Itt persze tudni célszerű, a szerkesztő személyi szimpátiája és lapprofil alakító szerkesztői preferenciái nem föltétlenül esnek egybe. Egy dolog a barátság és rokonszenv, s másik dolog az intézményi érdek, amelyet a szerkesztőnek a szerzők és közlemények megválogatásakor figyelembe kell vennie. A szerencsés, szerkesztői szempontból, az a helyzet, mikor szimpátia és érdek egy irányba alakítja a szelekciót, amikor azok, akiket közlök, egyben a barátaim is.

Szimpátia és érdek széttartó ereje azonban nem változtat a lényegen: az a network, amelyet a lap közleményei rajzolnak ki, a döntő: ez adja az elemzendő network kemény szerkezetét.

Kérdés: mi van akkor, ha a szerkesztés nem egyszemélyes, hanem kollektív: két, három vagy több személy végzi? Bizonyos, egyszerűbb a helyzet, ha a szerkesztés egyszemélyes, mint ahogy például a Nyugatnál hosszabb ideig Osvát Ernő, a Korunknál Gaál Gábor vagy a hetvenes évek első felében a Tiszatájánál Ilia Mihály gyakorlata példázza. Ilyenkor a network középpontja automatikusan azonosítható a szerkesztő személyével. A többszemélyes, kollektív szerkesztés azonban, ha tartósan fönnmarad, fönn tud maradni, maga sem olyan komplikált, amilyennek elsőre gondolhatja valaki. Ilyenkor, mint a tartósság jelzi, a szerkesztésen belül kialakul egy viszonylagos konszenzus. Így a munkatársak valamennyien a szerkesztőség networkjét alkotják. A szerkesztők együtt is, külön-külön is a network személyi központjaként foghatók föl. Csak leírástechnikai kérdés, hogy a szerkesztőséget ilyenkor egyetlen szimbolikus középpontnak tekintjük-e, avagy egy több tagú, rétegezett középponttal operálunk. Az igazi probléma a dualista – s az esetek többségében egymással rivalizáló, egymás ellen dolgozó – szerkesztőséggel van. (Gondoljunk például Babits és Móricz kettősére.) Ilyenkor nincs szimbolikus egység, a lapban megjelenő szerzők, esetleges egyéni rokonszenvüktől

függetlenül, egyik vagy másik szerkesztő „emberei”, s annak a szerkesztőnek releváns networkjét alkotják. Ez pedig külön filológiai munkát igényel; az ide vagy oda tartozás (ha sejtethető is) nem evidens. Ilyenkor, a plusz munka ellenére, célszerű két párhuzamos networköt rekonstruálni.

*

Ha egy-egy ilyen network körvonalazódik, valami lényeges máris tisztázódott. Az egyes network-pozíciókat már egyszerű megkonstruálnunk.

A kapcsolathálót alkotó nevek adottak. A névsort a lapban publikáló szerzők alkotják. S néhány adatuk viszonylag egyszerűen összeszedhető – mondhatnánk, csak fenék kérdése. Alapadat, hogy egy-egy szerző mettől meddig publikált a lapban, ezen belül mely években – s hányszor. Mindez már kirajzol egy erősort. Az alkalmilag, csak egy-kétszer publikálóktól a hosszú időn át, rendszeresen és sok írással szereplőkig.

Egy-egy „név” mellett így a következő adatok sorakoznak: hányszor szerepelt a lapban, mely évtől mely évig, évenként hány írással. Egy ilyen adatsor, amelyet most fiktív számokkal jelzünk, így nézne ki: 80, 1908/1918, 1908: 10, 1909: 12, 1910: 20, 1911: 20, 1912: 13, 1913: 2, 1918: 3.

Értelemszerűen valamennyi szerző bekerül a névsorba. De milyen rendbe álljanak a nevek? Az ábécérend világos és áttekinthető rend, s nagy hagyománya is van. Itt azonban nem célszerű, hiszen a rend, amit ad, mesterséges és valódi összefüggéseket elfedő. Helyesebb, ha a szereplések száma és/vagy az első és az utolsó publikáció közötti távolság nagysága alakítja ki az erősort. Ilyenkor nyilvánvaló, a legtöbb írással és leghosszabb ideig szereplők alkotják a legerősebb network-pozíciókat. S a csökkenő számok a pozíció gyengülését jelzik. Az irodalomtörténet-írás számára bizonyos szempontból a legerősebb network-pozíciók a legfontosabbak – ők adják meg a lap irányultságát. De, paradox módon, a gyöngébb pozíciók is legalább annyira érdekeseek lehetnek a mi szempontunkból. Ezek a lapba bekerülő súlytalanabb vagy akár már a peremen elhelyezkedő törekvéseket jelzik. Azt a szélső határt, ameddig a lap elment, amely azt jelzi, mi volt a még vállalható törekvés a szerkesztő számára. Értsük jól: egy-egy vezető szerző, például a Nyugatban Ady, majd Babits, vagy a Szép Szónál József Attila, meghatározza a fősodor alakulását, de maga a lap, mint egész, ennél több és komplikáltabb: marginális elemek is jelentkeznek benne. S ezek, egy későbbi periódusban, nemcsak más irányba vihetik a gondolkodást, de dominánssá is válhatnak. S a szerkesztői network-pozíciók közül ezek, éppen a lehetséges későbbi fejlemények miatt, fölértékelődnek. Vannak folyóiratok, amelyek tudatosan, különféle áramlatok integrálására törekuszenek, ennek következtében szerzői gárdájuk összetétele is ezt a „koalíciós” szerkezetet mutatja. Itt a network tehát nem csak egy fősodor/perem logika szerint tagolódik, hanem a fősodron belül markáns különbségek észlelhetők, és a fősodor és a perem között is széles átmeneti zóna húzódik meg.

A network szereplői többféle adatbázisba is rendezhetők, illetve írhatók le. Célszerű legalább kétféle adatbázist elkülöníteni: egy, mondjuk így, „szociokulturális” és egy „irodalmi” adatbázist.

Az első, a szociokulturális adatbázis a szereplőkről a következő adatokat rögzíti: születési év, születési hely, lakhely, a földrajzi mobilitás (addigi) állomásai, „igazolt tudás”, azaz iskolai végzettség (itt elég a legmagasabb szint jelzése, például érettségi vagy egyetemi diploma, de ha több azonos szintű, párhuzamos végzettsége van – például zeneművészeti és bölcsész dip-

loma – ezek regisztrálása is informatív). Jelölendő az egzisztenciát adó állás/foglalkozás, a kettősséget is jelezve: például újságíró/író vagy tanár/író stb. Ha valaki tőketulajdonos vagy földbirtokos, az is releváns információ, Hatvány Lajos esetében például így: tőketulajdonos/író, Czóbel Minka esetében földbirtokosnő/költő. Jelölendő a vallásfelekezeti is, jöllehet figyelembe veendő, a XX. században a vallásfelekezethez tartozás ereje csökkenően volt, miközben egyes periódusokban bizonyos felekezet mégis stigmává vált, mások pedig kurzuslegitimáló ideológéává (például „keresztény-nemzeti”). Bizonyos helyzetekben szerepe lehet a manifeszt politikai preferenciák regisztrálásának is, ám a jellemző többnyire ezek implicitté válása, rejtettsége. A „politikától” való távolságtartás, azaz egy negatívum.

A másik adatbázis „irodalmi” jellegű. A network tagjai ugyanis – írásaikban – bizonyos irodalmi jellegzetességek, megoldások képviselői. Egy-egy költő regisztrálásakor például releváns lehet írásainak verstani besorolása (időmértékes, ütemhangsúlyos, szabadvers vagy éppen prózavers az, amit művel), versformája (például ballada, szonett) stb. A network-tagokra is jellemző, hogy mi az, amit képviselnek, s mi az, ami hiányzik produkciójukból. De a próza esetében is célszerű bizonyos distinkciókkal élni. A lélektani próza, a naturalista próza vagy éppen a szociográfia szignifikáns különbség. S a próza esetében – horribile dictu! – bizonyos tematikai különbségek regisztrálása is releváns szempont. A tematizált társadalmi rétegek (például nagyvárosi polgárok és kispolgárok, dzsentrik, ipari munkások – „prolik” –, parasztok, akár belső tagozódásukig elmenően) megkülönböztetése informatív. Előfordulásuk, időben és mennyiségben (arányaikban) a network révén az adott irodalom jellegzetességének föltárásához szolgáltat adatokat. S az is releváns, ha a prózatermésben ez a „szociológiai” dimenzió hiányzik, ha szociológiai jelzés nélküli „emberi” (antropológiai vagy lélektani) dimenzió veszi át a vezető szólam szerepét. Releváns megkülönböztetés lehet a szociológiai értelemben vett realiztikus beszédmód jelenléte – vagy éppen annak hiánya –, a logikai értelemben vett irrealitás, abszurd, s a valóságtalanítás egyéb módja. Külön regisztrációt érdemel például a testtapasztalat és a szexualitás leírásának eltérő megjelenítése is. (Vö. például: „lány, meleg öl” és/vagy „vaginamonológok”). Ilyenkor az eltérő megoldásokat, értelmezéseket külön meghatározás szerint kell felvenni. Például eufemisztikus, metaforikus, illetve direkt leírás.

A felbontás lehetőségei természetesen gyarapíthatók. Kimutatásuk mindenképpen irodalmi jellemző szerepel bír.

*

Egy-egy adott folyóirat munkatársi gárdája természetesen nem fedi le az egész egyidejű – „aktuális” – irodalmi és szellemi élet személyi állományát. Az egészhez, a teljes mezőnyhöz mérve önmagában legfőljebb egy-egy fontos izolátumot képvisel; buborék, amely körülveszi és bezárja szereplőit. Mi lehet itt az egészet megtestesítő kontrollanyag, amely az egészbe kapcsolja be, az egészszel hozza érintkezésbe az adott lap kapcsolathálóját?

Szoros értelemben véve csak az adott korszakban szereplő szerzők egyenkénti számbavétele, a teljes körű rekonstrukció a megoldás. Ez azonban oly nagy és nehéz munka, hogy a jelenlegi viszonyok között gyakorlatilag megoldhatatlan – „nem éri meg”. Két pragmatikus megoldás azonban lehetséges, bár ezek is munkaigényesek.

Az egyik lehetőség az olyan típusú nagy bio-bibliográfiai adattárak hasznosítása, mint a „Szinyei” vagy/és a „Gulyás” (pontosabban: „Gulyás-Viczián”). Ezek nagyon széleskörű anyaggyűjtésre épülnek, „mindenkit” regisztrálnak, ha olykor hiányos adatokkal is. A feladat

itt „csak” annyi, ki kell gyűjteni belőlük a bennünket éppen érdeklő korszakba tartozó írókat, s adataikat – úgy, ahogy az adott folyóiratnál is tettük – adatbázisba rendezzük. Az így nyert „teljes” adatbázis szembesítendő azután a kiindulási networkunkkal. (Hogy hogyan, arról alább még lesz szó.)

A másik lehetőség korlátozottabb körű, de bizonyos értelemben gyorsabb és – kis megszorítással – relevánsabb eredményre vezet. Ilyenkor nem az ideális (abszolút) teljességet, hanem csak a reprezentatív teljességet célozzuk meg. Azaz a folyóiratunk networkjével a rivális folyóiratok szerzőgárdáját vesszük számba – folyóiratunként, egyenként, s esetleg ezeket pluszként egy egyesített adatbázisba is rendezzük. Például: ha a Nyugat vagy valamelyik nagy periódusa (1908/1919, illetve 1920/1941) a kiinduló anyagunk, akkor pár rivális/konkurens lapot is számba veszünk. Az 1908/1919-es periódushoz az Új Idők és a Magyar Figyelő, valamint – „saját” oldalról – a Renaissance, az Esztendő vagy a nem irodalmi, de irodalmi szempontból is releváns Huszadik Század gárdáját. (Itt nehezen áthidalható probléma, hogy a napilapok, például a Pesti Napló, Az Est, Az Újság, maguk is nagyon jelentős – és minőségi – irodalmi anyagot közöltek, elég széles szerzőgárdából. Ezek irodalmi szempontból voltaképpen folyóiratértékűek és -szerepűek, de szerzőik adatbázisba gyűjtése és rendezése technikailag elég nagy munkát jelent.) A kontroll-lapok szerzőgárdájának számbavétele viszont egyszerre ad fölvilágosítást az irodalmi-szellemi élet érintkezési viszonyairól és pontjairól, valamint tagolódásáról. – Ugyanez, részben más szereplőkkel megvizsgálható az 1920/1941-es Nyugat esetében is. 1919 után például olyan új folyóiratok léptek föl, mint az ellenoldalon a Napkelet, a riválisok között pedig a Ma, Dokumentum, Munka, 100%, Válasz, Kelet Népe, Szép Szó s hasonlók. Ekkor már nagyon szóródott és tagolt a mezőny.

Akár az első, akár a második változat mellett döntünk, az adatbázisok létrehozása után az érintkezési/kapcsolódási pontok számbavétele az elsődleges feladat. Magyarán: kik azok a szerzők, akik itt is, ott is föltűnnek, és jelenlétük a folyóiratok (kapcsolathálók) között hogyan oszlik meg. Hol vannak „otthon”, és hol „csak” kiegészítő emberek, alkalmi közreműködők. Ezek a figurák, egyéb szerepük mellett, az átjárás, a közvetítés szerepét is betöltik. S így az eszmék áramlásának jól azonosítható aktorai. Azok, akik csak itt vagy ott vannak jelen, azok – éppen jelen nem létükkel – a szembenállásokra, de legalábbis a már releváns tagolódásra irányítják rá a figyelmet.

A második változat, mint megoldás, nyilvánvalóan csak megközelítő eredményt hozhat. (Főleg, ha a kontrollapok körét „gyakorlatiasan” leszűkítjük.) Ez a megközelítés azonban nagyon élesen kiugrasztja, kiemeli a szellemi élet tagolódását, ellentéteit. Ez az összefüggés azonban, minden esetleges látszat ellenére, nem, vagy nem csak „negatív” adat. Paradox módon, de ez is az átjárást, az érintkezést dokumentálja. De egy más folyamat keretében, más módon. Az 1919 utáni Nyugat és a Napkelet szerzőgárdájának összevetése során például szembesülünk az egymásra figyelésnek egy speciális formájával, amely a respektálás és az ellenségeskedés elegeye. Tormay Ceciléknek például kellett volna Babits, meg is akarták nyerni maguknak, a „nyugatosokra” viszont mint kulturális ellenségeikre figyeltek – bennük az „ellenséget” tartották szemmel. Bármily paradox is, de ez is a szellemi érintkezés egy formája. Erre példaként pedig hozhatnánk a „kommunista” 100% és a szocialista/avantgárd Munka viszonyát, éles polémiákba torkolló ellentéteit. A 100% és a Munka összeütközései, nem is kétséges, mind a „moszkvai vonal” híveiben, mind az ellenzéki, „független szocialista” törekvések képviselőiben komoly nyomot hagyott. Az eszmék, inverz formában, áramoltak köztük.

(Nota bene: a XIX. századi pestisjárvány kialakulását, s így például Hegel halálát a szembenálló, harcoló orosz–lengyel, majd lengyel–porosz csapatok érintkezése és – földrajzi értelemben is vett – mozgása váltotta ki. Magyarán az ellenségeskedés, *a harc is az érintkezés egy formája*, az eszmék és/vagy fertőzések áramoltatója.)

*

A szellemi élet érintkezési viszonyainak, az érzületek, szimbolikus reprezentációk, intellektuális technikák, előítéletek és meggyőződések, röviden szólva: az eszmék áramlásának rekonstrukciójához nem vezet kényelmes, királyi út – az eredményekért meg kell dolgozni. De az a network-elemzés, amely a szerkesztői network néven foglalható össze, lehetővé teszi e folyamat szerkezetének és jellegzetességének viszonylag finom szerkezetű leírását. Az elemzés átfogó jellege, szerkezetérzékenysége, továbbelemezhetősége a hagyományos, izolált „hatásnyomozó” filológia lehetőségei fölé emeli ezt a módszert.

Márpedig nem árt emlékezetbe idézni, az intellektuális és művészi teljesítmény mindig kollektív eredetű és természetű. A „zseni” is csak médium – a kanalizáció, a sűrítés és a szelektáló kifejezés médiuma –, amelyen keresztül a kollektív erőfeszítések sorozata elnyeri alakját.

Térkép-nő 1, akril, karton, 100×70 cm,